

І. Я. ФРАНКО ПРО НАВЧАЛЬНУ ЛІТЕРАТУРУ

У багатому арсеналі засобів освіти та виховання важливе місце займає навчальна література [1]. Н. К. Крупська справедливо називала навчальні посібники та педагогічні книги «знаряддями праці учнів та педагогів» [3]. За ними й справді закріплені основні функції у розв'язанні складних задач навчального процесу.

Ми поставили собі за мету розглянути основні думки І. Я. Франка про шкільні підручники. Центральною вимогою до навчальної книги він вважав відповідність рівню сучасної науки і передовим педагогічним принципам.

«Наші шкільні підручники, — зауважував письменник в «Одвертому листі до галицької української молодезі», — знов-таки в значній мірі завдяки пануючому в Галичині режимові, переважно неоригінальні, основані на перестарілих педагогічних принципах, а деякі надто такі далекі від рівня сучасної науки» [15]. «Де ж лежить причина того дивного застою, тої «мерзости запустення» на полі нашої літератури і науки», — ніби продовжує він свою думку в іншій роботі, маючи на увазі цього разу підручники з літератури. І відповідає ...«лежить вона в вадливим урядженні і ще у вадливішій трактуванні науки руської літератури в наших середніх школах» [12].

І. Я. Франко надавав великої уваги таким рисам викладу, як стрункість побудови, систематизація матеріалу, точність і доцільність фактажу, відповідність призначенню видання. Наприклад, аналізуючи другу частину «Історії літератури руської», написаної професором Омеляном Огоновським і виданої в 1889 р. у Львові, І. Я. Франко критикує спробу автора розмістити матеріал у праці за окремими літературними жанрами як таку, що суперечить історичному методу викладу: «...доктор Огоновський розглядає українську літературу ХІХ ст. ...не в плані монолітного історичного розвитку, ... а розклав матеріал за окремими літературними жанрами (поезія з поділом на епічну, ліричну і драматичну та проза), а в рамках кожного жанру розглянув у хронологічній послідовності письменників, які в цьому жанрі писали» [10]. Письменник вважає, що «Ця система зовсім неісторична; читач при такій подачі матеріалу не одержує жодного уявлення про розвиток літератури. Це, очевидно, відчував і сам автор, і тому перед цією низкою біографічно-критичних монографій про окремих письменників він умістив широкий вступ, у якому в загальних рисах розповів про розвиток українського народу і літератури в цьому столітті. Незважаючи, однак, на безумовну старанність і систематичність в опрацюванні цього вступу, не можна заперечити, що він не

компенсує відсутності цілісної історичної роботи з історії усієї української літератури» [10].

Популярності викладу шкільного підручника І. Я. Франко приділяв особливу увагу, рекомендуючи, зокрема, «...подавати дитині зразу, поки ще пам'ять у неї свіжа, ціпка і вразливість жива, якнайбільшу масу цікавих даних про природу і людей, з котрих би вона відтак з ростом мислення вміла легко й сама виводити множество внесків» [11]. Важливою вимогою була цілісність задуму у виданні. Читаючи «Памятники древнерусской церковно-учительской литературы. Выпуск второй: Славянорусский Пролог. Часть первая. Сентябрь—декабрь», І. Я. Франко зауважує: «Редакція все ще не знає, що властиво вона робить: чи строго наукове видання, оброблене до вимогів науки, чи популярну хрестоматію. В отьому томі ся двоїста мета доходить до дивного» [16].

У рецензії на «Историю русской литературы» А. Н. Пыпина І. Я. Франко звертає особливу увагу на виклад і фактаж, ставлячи їх, зрозуміло, на друге місце після сучасного наукового рівня: «Історія російської літератури, котра б обіймала її цілісність від найдавніших початків письменства і доходила до найновіших часів, а при тім відповідала б вповні вимогам сучасної науки, досі не було. Те, що досі було, лишаючи вже на боці старі й давно вже застарілі праці Шевирьова, Полевого т. ін., були більше або менше добрі підручники з характером більш шкільним, ніж справді науковим; та й то найліпші з тих підручників були неповні (Порфир'єв урвав на Катерині II, Галахов дійшов ледве до Пушкіна), а надто відзначилися або хибною з наукового погляду основою (Галахов міряв, напр., стару руську літературу естетичним ліктем!), або сухим важким викладом. Ще найясніший й найбільше прозорий вийшов підручник німця Рейнольда, написаний по-німецьки і призначений для ознайомлення Європи з цілістю розвою російської літератури; тільки ж сей підручник з наукового погляду наскрізь несамотійний, отже, про сповнення вимог справдішньої наукової історії літератури тут не може бути й мови» [9].

А ось ще один цікавий факт, який свідчить про неабияку увагу письменника до процесу сприйняття викладеного матеріалу у шкільному підручнику учнем. Йдеться про «Украинскую грамматику для учеников высших классов гимназий и семинарий Приднепровья» А. Крымского. «План, як бачимо, — зауважує І. Я. Франко, — зовсім хаотичний, одна принагідна увага тягне за собою другу, там знову якась випадкова вставка перериває виклад, а скрізь під текстом маса ноток, у яких звичайно більше ученого апарату, ніж у самім тексті. Що ті нотки часто полемічні і що автор з особливим завзяттям критикує погляди проф. Соболевського, де само собою розуміється для кожного, хто читав дотеперішні праці д. Кримського. Все те може знайти собі місце в спеціальних монографіях, але в систематичнім викладі воно зайве і відвертає увагу від самої течії викладу» [8].

У праці Миколи Стороженка «Нарис історії західно-європейських літератур до кінця XVII в.» письменник зі схваленням відзначає комплексне поєднання основних вимог до підручника. «Отсе книжка, якої потреба давно відчувалася у нас, книжка, популярна в найкращім значенні сього слова, бо може служити приємною і навчаючою лектурою навіть для невчених, що не володіють ніякими чужими мовами і не знають чужих літератур, крім того, що є в перекладах, а zarazом може служити підручником для тих, що чи то в гімназії, чи в університеті раді би познайомитися з чужими літературами і знайти вказівки для дальших, спеціальних студій... Великою його заслугою треба вважати те, що він усюди концентрує свій виклад довкола тих головних фігур і моментів, ніде не силкується імпонувати масою імен і цитат, а зате змагає до ясного та прозорого угруповання матеріалу. Має се деякі свої хиби, веде за собою важні пропуски, але лишає в голові початкуючого читача ясні і пластичні образи, які потім можуть доповнятися дальшою лектурою або спеціальними студіями. Можемо сміло рекомендувати сю книжку нашій громаді. Вона має бути початком цілої серії таких же популярних оглядів, що повинні зложитися на образ історії всесвітньої літератури на нашій мові» [13].

Таким чином, в зауваженнях І. Я. Франка маємо цілий комплекс вимог до навчальної літератури, в центрі якого наявність єдиної і системної провідної сучасної наукової концепції. Причому особливу увагу письменник надає оригінальності цієї концепції. До інших належать стрункість побудови та популярність викладу, що передбачає концентрацію уваги довкола головних фігур і моментів, різке обмеження кількості імен і цитат при ясному та прозорому угрупованні матеріалу, наявності ясних і пластичних фраз, які легко запам'ятовуються, доцільність вибору фактичного і теоретичного матеріалу згідно з призначенням видання.

Погляди Каменяр на підручник збігаються з відомими висловлюваннями В. І. Леніна про важливість правильної наукової концепції підручника [1].

1. *Ленін В. І.* Рецензія. *А. Богданов. Короткий курс економічної науки* // Повне збір. творів. М., 1959. Т. 4. С. 33—40. 2. Матеріали XXVII з'їзду КПРС. М., 1986. 3. *Крупская Н. К.* О работе над новым учебником для новой программы. Пед. соч. в 10-ти т. М., 1959. Т. 3. С. 110—119. 4. *Зуев Д. Д.* Школьный учебник. М., 1982. 5. *Ковба Ж. Н., Феллер М. Д.* Популярность как типологическая черта школьного учебника // Проблемы школьного учебника. 1985. Вып. 15. С. 87—101. 6. *Ковба Ж. Н., Феллер М. Д.* Книга для учащегося: Опыт книговедческого конструирования // Проблемы школьного учебника. 1986. Вып. 16. С. 30—42. 7. *Франко І. Я. В.* Крымский: Украинская грамматика для учеников высших классов гимназий и семинарий Приднестровья // Збір. творів. У 50-ти т. К., 1980. Т. 37. С. 265. 8. *Франко І. Я. А. Н. Пыпин.* История русской литературы // Збір. творів. У 50-ти т. К., 1980. Т. 31. С. 335. 9. *Франко І. Я.* Історія літератури руської // Збір. творів. У 50-ти т. К., 1980. Т. 27. С. 334—335. 10. *Франко І. Я.* Кілька слів о тім, як упорядкувати і провадити наші людські видавництва // Збір. творів. У 50-ти т. К., 1980. Т. 45. С. 193. 11. *Франко І. Я.* Конечність реформи учення руської літератури по наших середніх школах // Збір. творів. у 50-ти

т. К., 1980. Т. 26. С. 322. 12. *Франко І. Я.* Микола Стороженко: Нарис історії західноєвропейських літератур до кінця XVIII в. // Збір. творів. У 50-ти т. К., 1980. Т. 37. С. 34. 13. *Франко І. Я.* Наші народні школи і їх потреби // Збір. творів. У 50-ти т. К., 1980. Т. 46. С. 108—109. 14. *Франко І. Я.* Одвертий лист до галицької української молодіжі // Збір. творів. У 50-ти т. К., 1980. Т. 45. С. 408—409. 15. *Франко І. Я.* Памятники древнерусской церковно-учительской литературы. Выпуск второй: Славянорусский пролог. Часть первая. Сентябрь—декабрь. // Збір. творів. У 50-ти т. К., 1980. Т. 31. С. 127.

Стаття надійшла до редколегії 20.06.87
